

Magyar szemmel Tusnádtól Isztanbulig

SZERETEK UTAZNI. Nem időtöltésből, nem is tudós adatgyűjtés kedvéért. Az utazás nekem az, ami az olvasás, a művelteteknek egy fajtája. Mikor olvasok, a költők lelkét vizsgálom, gazdagságát élvezem, az embert csodálom bennük. Mikor utazom, a világ képeskönyvét forgatom. Ami ott elém kerül, éppolyan beszédessé válik, mint a remekírók föllapozott kötetei, csak szem kell hozzá, mely ezt az írást is tudja olvasni, egy kissé a felfedezők szeme.

Utazásaim felfedező utak szoktak lenni — Európában. Azt szoktam felfedezni a magam számára, amit már évezredek vagy századok óta ismer a világ, de nekem csak holt betű és adat mindaddig, míg vele nem találkoztam. Ilyen találkozások alkalmával lesz a betűből, adatból és leckéből élet. Az áhítatos helyeket szeretem: amit az Isten szépnek teremtett, vagy az ember szépnek alkotott. Vágyaim netovábbját, Itáliát keresztül-kasul járhattam, az Alpok világát megismerhettem, Párizs szépségeiben elgyönyörködhettem, London múzeumainak kincseit szemtől-szembe láthattam. Volt még néhány adósságom: a Hagia Sophia, az Akropolisz és a burgosi dóm. Diákkorom óta élt bennem a vágy, hogy megláthassam őket. Mind a háromnak a képe ott függött az iskolánkban a folyosónk falán. Sokszor elábrándoztam előttük; egészen másként néztem rájuk, mint az iskolai szemléltető képekre szoktak nézni. Szébbek, többek, beszédesebbek voltak: az ígért földjét jelentették számomra.

Sokáig kellett várnom, míg legalább az első kettőhöz eljuthattam, de nem volt okom megbánni az idő múlását, mert közben megtanultam utazni és látni. Mert mit ér az áhítatos hely, ha nincs meg hozzá a szem, mely észrevegye rajta a szépet, a fonségest, a szentet?

Ezt az írást konstantinápolyi „zarándokútam“ emlékének számomra.

Nem utirajzot akarok írni, arra nincs terem. *Keyserlinget* sem akarom utánozni, aki ezt a címet adta utikönyvének: *Das Reisetagebuch eines Philosophen*. A filozófus szemével nem tudok nézni, földrajzot, néprajzot, történelmet nem akarok írni. Úgy számolok be úti élményeimről, ahogyan olvasmányaimról, a könyvekről szok-

tam. Nem az esztétikus vagy az irodalomtörténetíró, hanem az olvasó, a műélvező szemével.

Nem rohantam egyenesen Isztanbulnak vonaton végig a Balkánon. Lassan, kerülővel, megállásokkal utaztam. Élvezni akartam az odavezető út nyújtotta szépségeket is.

Így lett utamnak első állomása *Tusnád*. Meg kellett nézmem az Olt völgyének ezt a szépséges darabját, mert a képe teljesen kidolgozottan élt bennem, noha a tájat magát sohasem láttam. Még ábrázolva sem. Nem is annyira maga a táj élt bennem, hanem a táj lelke, bár ez a szó: *Tusnád* nekem mindig folyót, hegyet, fenyőt, illatot, csobogást jelentett.

A magyar irodalomnak egy nem sokaktól ismert remeke tette számomra olyan kedvessé ezt a helyet, Prohászkanak egy háromoldalas prózai remeke: *Tusnád-fürdő*. Semmivel sem kevesebb ez az írás, mint Petőfinek híres alföldi tájképei. Semmivel sem kevesebb, de valamivel több. Nemcsak a táj rajzát és hangulatát adja, hanem a lelkét is. És még az én lelkemnek is ad valamit. Tükörré válik a prohászkaírásmű: magamat láthatom benne és az Istent. Ez pedig a legtöbb, amit írásműről lehet mondani. Hiszen ez a lényege annak is, amit Arany a *Danteban* mond a műről. Különös, hogy iskoláinkban még mindig csak Jókainak tájrajzát olvastatják (*Szent Anna tava*). Ma is szívesen olvasom ezt a leírást, pedig csak olyan a Prohászkaé mellett, mint egy fölrajzi olvasmány, mely elsősorban tanítani akar, de a valóságnak sem megdöbbenő képét, sem metafizikáját nem adja. Az a *Tusnád-völgye* és az a *Szent Anna-tó*, melyek látására messzi földről érdemes elzarándokolni, Prohászka írásában fogja meg a szívünket.

A székely síkság felől haladtam befelé az Olt völgyébe, s vártam *Tusnád*ot. Sorra megjelentek és elvonultak előttem a táj részletei úgy, ahogyan már Prohászka írásából megismertem. A völgy, melyet a természet erőteljes művészetének emlékéül vágott a hegyekbe. A kúpszerű hegyek és a sötét fenyvesek már Málnástól kísérték a vonatot, s *Tusnádnál* egészen a közelünkbe húzódtak. Mikor a kis állomáson leszálltam, úgy éreztem, hogy valóban szent helyen járok. Igyekeztem kijutni az emberek közül. Rátértem az erdő puha, dobogó ösvényére, és mentem fölfelé, hogy a szemben fekvő hegyoldalt is láthassam. Valóban olyannak találtam a tájat, ahogy Prohászka mondja: sötéten álltak a zöldelő piramisok, de telve illattal és élvezettel. Csakugyan imádságos hangulata van ennek a völgynek, s ebben a templomi hangulatban még a fenyők is zöldkarú gyertyatartókká válnak. Igazat adtam Prohászkanak: itt el lehet felejteni a Riviera kacér, bódító szépségeit, a tenger bíborban és violában ragyogó szikláit, az oleander piros virágait. Oda készültem, ahol ezek a szépségek várnak az utazóra, de most mégsem rájuk gondoltam, hanem lélekben ezeken a hegyeken túl jártam, ahol fönt a *Szent Anna-tava* várja a vándort. Egy kékvizű, fenyőfapillás tengerszem, szépségben méltó párja ennek a völgynek. Mint sajnáltam, hogy most nem láthatom, s máskorra kell hagynom. Ki tudja milyen gyönyörűségről kell lemondanom? De mennem kell vissza a városba.

Székely falvak és városok mellett visz el az utam. Csak most

figyelek jobban rájuk, idejövet Tusnáddal voltam elfoglalva. A vonatra felszálló székelyek beszélgetését boldogan hallgatom, de mégsem telik igaz örömem benne. A feltűnedező szép székely kapukat sem tudom diadalkapuknak nézni, hiszen akkor még a Székelyföld nem volt újra a mienk.

Brassóban a város szélén van a lakásom a magyar iskolában. Szinte az ablakom alatt kezdődik az erdő és egy szelíd hegy. A város mindenfelé hegynek szorul, csak az újabb városrészek foly-
nak be a völgyekbe s azon túl észak felé a síkságba, a Barcaság szélébe. A főtér közepén áll az egykori városháza; első pillanatra mintha a lócseinek lenne a párja. Nem „lábás“ ház, mint amaz, de lanternás ablakai, zomók tornya, zománcos cserepei a multat idézik. Maga a tér is egy más világ az anyaországból jött embernek. Keskeny, egymáshozsimuló házak magas, nyerges tetőzettel. Egy kis Nürnberg. A szabálytalanul elnyúló térről odalátok a város büszkeségére, a Fekete-templomra. Szinte hozzászoktunk, hogy németnek tudjuk azokat a hazai városokat, ahol ilyen nagy időről beszélő gótikus templomot találunk. Pedig nézzük csak meg a Hóman—Szekfű-féle történelemben az Árpád-kori Alföld térképét, mennyi román és gót székesegyház helye van ott megjelölve!

A Fekete-templomot megviselte az idő. Gyámköveinek, pilléreinek díszei szétmállottak, most faragják újra a köveket. A templom a százszoké. Mellette van a múzeumuk, csak azt mutatják, ami az övék: százsz. Mintha nem is lett volna itt magyar élet, és mintha nem lenne még ma is a város egyharmada magyar! Magyar vendéglőt keresek. Először rossz helyre tévedek, a Regatból jött a gazda. Aztán valaki megmutatja a nekem valót. Német a cégére, de bent magyar mindenki, gazda, pincérek, vendégek egyaránt. Fátányérost hoznak és székely borvizet hozzá. Tejes, sűrű a víz a dús tartalomtól. Szállásadó gazdám figyelmeztet, hogy nem minden százsz itten, ami németnek látszik, de az való, hogy a százszok vannak a legjobban megszervezve. Még az új uraknál is többet nyomnak a latban.

A városon délelőtt is, délután is árnyékok vándorolnak, nem fellegek árnyékai, hanem a környező hegyekéi. Mint a testőrök, úgy állnak a város körül a hegyek. Főleg a Cenk vigyáz a város fölött. Oda fel akarok jutni mindenképen, ez a séta sokat ígér. Sűrű erdőben kanyarog az út, semmit sem lehet látni, amíg a csúcsra nem érünk. Alattunk a város, s most olyan, mint egy domborművű térkép. Most még jobban felöltlik rajta a németes jelleg. A sok magasnyergű háztető jól egymás mellé préselve sorakozik a keskeny utcákon. A nagy piac tér közepén a csillogó tetejű városháza, mint egy közszemlére kitett ragyogó diszdoboz. Balra a Fekete-templom sötét tömege. Most látszik igazán, hogy milyen furcsa torony nélkül. Egy fejtelten elterült óriás.

Mögöttem a csúcson a ledöntött Árpád-szobor kitöredezett, telefirkált talapzata. Nem tudom, milyen volt a szobor. Pallosára támaszkodott a fejedelem, vagy éppen kardját vonta ki? De jó helyen állott. Sokat láthatott innen. Előtte a Barcaság termékeny síksága, tábla tábla mellett a zöldnek mindenfajta változatával. Balra a Fogarasi-havasok hirtelen felemelkedő hullámzó tömege és

valahol a völgyekben maga Fogaras városa, ahol Babits, a magyar költő Tomiban érezte magát. Jobbra pedig a Székelyföld csikja, a mindig magyar Csík. Amikor mi álltunk ott a tetőn, nem örülhettünk igazán a fölséges kilátásnak. Sokat láttunk, sokáig szemlélődtünk, de akármilyen messze elláttunk, a magyar hazába nem láthattunk el a Cenk-tetőről. Most már a Cenkről, az Árpád-szobor csonka talapzatáról szabad magyar földre is lehet látni. És az a magyar, akinek ezen a helyen most eszébe jut a gyermekkorában tanult vers: „Zágon felé mutat egy halovány csillag“, aligha tudja könnyeit visszatartani. Mert a halovány csillag neki most már hazai földről int, és ha halovány is, reménysugárt jelent.

Három napig nézegettem Brassó öreg házait, a negyediken azután megindult velem a vonat a Havasalföld felé. Kora hajnalban értünk be a *Predeal*-szorosba.

A völgyben még köd ült, de a hegyvonulat fenyős gerince fölött betörték a homályos alsóbb régióba az első napsugarak. Hosszú küllőkre szakadozva nyúlt le hozzánk a fény, mint mikor a zsalu résein át beköszönt a sötét szobába a reggel. Szép volt ez a furcsa világítás a félhomályos, párás völgyben. S valami különös érzés is kísérte: az, hogy most érek igazán külföldre. A vonat nem állt meg sehol, nem volt vámvizsgálat, mégis azt éreztem, most kezdődik az igazi külföldi út. Jó ómennel kezdődött. A völgy kitágult és feltűnt a Bucsecs 3000 méter magas sziklaszála. Tetején a hatalmas kereszt napfényben fürdött, és a kereszt alatt felhőgyűrű ölelte körül a kőszálat. Nem lehetett szabadulni ettől a látványtól. A táj, a környezet most már igazán idegen volt, de én a sziklacsúcsot a kereszttel mégis hazai, magyar áhitattal néztem. Olyan volt, mintha a magyar címerből vágták volna ki. Íme amit nem láthattam a rab Erdélyben, azt megmutatta a természet emberfölötti méreteken túl az ősi határokon!

Ploest-nél hozott újat a táj: megjelentek az első petróleumkútak. Úgy álltak a síkságon a négy lábú fúrótornyok, mint óriás szúnyogok. A *Toldi* hasonlata jutott az eszembe: valóban ezek az öreg föld vérét szíják ki. Húsz, harminc vagy negyven, nem győztük számolni. Újszerű volt a látvány s valami groteszk ültetvények látszott a toronyerdő. Először egyik Verne-könyvem rajzán találkoztam velük, aztán filmen, s most itt. Akkor még nem hittem volna, hogy néhány év múlva a magyar rónákon is megjelennek, s a magyar paraszt is *olajra* fog spekulálni. Ma már nem kell mesze mennem, ha fúrótornyot akarok látni, elég, ha kimegyek a szegedi határba. Fúrótorny sovány árnyékában szüretelnek ott a felsőközponti lányok.

Bukarestben semmi keresni valóm nem volt, de kíváncsi voltam rá. Nem is tudtam felkészülni az oda szánt három napra, mert mindenki kézlegyintéssel intézte el, akihez kérdéssel fordultam. Ott jártak az illetők, de nem ismerték a várost. Én úgy éreztem, lesz anyagom, s ebben nem is csalódtam. Mindjárt kellemesen lepett meg a pályaudvar: új, tiszta, kényelmes, célszerű, egyszerre áttekinthető, olasz szabású. Mintha az új firenzei állomás lett volna a mintája. Nekünk még megközelítőleg sincs ilyen központi pályaudvarunk. Lám így járnak néha jól azok, akik később kezdik! Ahogy

nézegetem a szép, oszlopos alacsonyan elnyúló homlokzatot, arra gondolok, hogy mennyi magyar pénz is van ebben az épületben, mennyit fizethetett Erdély, hogy Bukarestnek szép pályaudvara legyen?

A második meglepetésem a házigazdánk volt, a bukaresti katolikus püspök. A szemináriumban van a lakása, mindössze két-három szoba. Dolgozószobája inkább plébánia-hivatalhoz hasonlít, s ő maga tanítja kispapjainak az éneket. Nekünk ez feltűnt, az ottani papság természetesnek találta. Mi persze nem gondoltunk arra, hogy itt már félig-meddig missziós területen járunk.

A szemináriumban otthon érezhettük magunkat. Egy magyar újmiséis fogadott bennünket, s mikor a magyar konyhas nővér meghallotta, hogy magyarok vagyunk, dupla adag *dulcsácát* küldött az ebédlőbe. Valami nagyon jóízű barack-befőtt volt ez, amivel a vendégeket szokták fogadni. Magyar szót sokat hallottunk a városban, sőt azt mondták, hogy Budapest után Bukarestben lakik a legtöbb magyar, mint valamikor Róma után New-York következett az „olasz” városok sorában. A két magyar plébánia közül is meglátogattuk az egyiket. A plébános nem sok jót tudott mondani híveiről. Csak kevéshez tud hozzáférközni, azok is nehezen kezelhetők, hát még a többi, akik messze kerülik őt.

Bukarestben a nagyvárosi élet csupán néhány főútvonalon lüktet. Ezek az utak nagyhirtelen nőttek kunyhók helyén, s talán még ma is fohjasak. Tízemeletes amerikai kockaházak mellett vityillók és üres telkek ásítognak. De egyáltalán minden olyan új itten, mintha negyven évvel ezelőtt semmi sem lett volna azon a helyen, ahol most egy hirtelen megnagyobbodott ország majdnem milliós fővárosa van. A patinát mindössze néhány templom képviseli. Kicsinyek és mind egy mintára készültek. A középen az emelt dobú kupola, körülötte kis tornyok, néha oroszosan megcsavarva, s bent a templomban az ikonosztáz meg egy kis hely a híveknek. Ilyen kicsi a patriárka temploma is. Itten elég nagy, mert hívőt nem igen látunk az ortodox szentélyekben.

Egy vasárnapunk is van Bukarestben. Kimegyünk a városi parkba, hogy lássuk a népet. A bejáratnál hatalmas, ötszáz méter hosszú és vagy ötven méter széles sétány fogad. Fasor, víztükrök, virágágyak, szobrok, a sétány végén valami kioszk-szerű sóklépcsős épület szökőkutakkal. Ennek a parknak Versailles volt a mintája. Az utakon tenger nép hömpölyög, csikorog lábuk alatt a kavics. Ez a közönség azonban már nem emlékeztet Párizsra. Magyar szót itt is, ott is hallunk. A nagyváros cselédjei, munkásai, borbélyai, katonák is vannak közöttük. Erdélyiek, bár egy se lenne itt! A kioszk mögött hadikiállítás van: ágyúk. Közöttük egy harminc és feles meg egy negyvenkettes. Elgondolkozunk: vajjon hol „zsákmányolhatták” ezeket?

Visszafelé jövet figyelem a villamos útvonálát. Az utcák nem elhanyagoltak, de kiegyenesíteni őket nem fogja tudni soha senki sem.

Igazán újat akkor látunk, amikor a turnuszeverini magyar plébános meghív sétakocsizásra. Ő olyat akar nekünk mutatni, ami igazán unikum. Megalkuszunk a bársonyruhás kocsissal és először

a természettudományi múzeumba hajtatunk. Nincs nagyon kedvemre a dolog, most egyebek érdekelnének engem. Nem régen látam a londoni Natural History Museum gyűjteményét, mit néztek most ezen a balkáni múzeumon? Íme be is van zárva: nyári szünet. Ez mindenesetre érdekes dolog: a város legértékesebb múzeuma a legnagyobb idegenforgalom idején be van zárva! De plébánosom nem enged, és csekély baksisért megnyílik az ajtó előttünk. Megnyílik és be is csukódik mögöttünk. Be vagyunk zárva, de mienk az egész birodalom. Most látom, hogy érdemes volt ide eljönni. Hatalmas üvegtubusokban és medencékben előttünk van a Fekete-tenger egész állatvilága. De még egyebek is. Óriás dinoszaurusz és ősteknős, azután üvegszekrényekben és termekben állatok és állatcsoportok a maguk természetes környezetében. A szokott múzeumi zsúfoltság sehol sem mutatkozik, minden izléselesen elrendezve. Hát itt keleten tudomány is van! Igen s a feleletet megadja egy melliszobor és egy rövid életrajz. Egy német tudós, gyűjtő és rendszerező munkája ez a nyugateurópai múzeum, melybe csak erőszakkal lehet bejutni.

Visszatelepedünk a kocsinkba és a két ló gyors ügetéssel viszik ki a városból. Az igazi meglepetés csak most következik: A villák elmaradoznak, de pompás, széles nyílegyenes úton haladunk tovább. Az út mellett járda is fut, közművek, világítás, vízvezeték, frissen ültetett fasorok mindenfelé, gondozott, de beépítetlen telkek, itt-ott parcellázás nyomai. Furcsa városrész! A távolban pedig fölbukkan egy hatalmas, fehér mészkőből épült diadalív: a párizsi Arc de Triomphe párja. S amint közelebb érünk, a diadalív felé futó többi sugárutat is megpillantjuk. Minden úgy van, mint Párizsban a Place de l'Étoile környékén, csak a paloták hiányoznak, meg az emberek. Maga a diadalív is olyan friss, mintha tegnap helyezték volna ide. Falaira köröskörül győzelmes csaták dátumai vannak bevésve. Talán a franciák sem tudnának többet összegyűjteni a maguk történetéből. Vezetőnk azt mondja, hogy ez a terület a jövő Bukarestjének élő térképe, csak a beépítésre vár. Elegendő lenne egy birodalom fővárosának. Nem sokat szólunk, csak elgondolkozunk ezen a téren, amely ma még csak térség ugyan, de ki tudja, mi lesz belőle holnap, és egy másik sugárúton visszafelé hajtatunk. Kala-zunk egy irányt jelöl meg kezével: arrafelé lesz majd a *Bois*, minden úgy, mint Párizsban.

Jókor reggel indult a vonatunk Constanza felé. Nyílegyenesen halad a termékeny síkságon. Várost, falvakat alig érintünk a két-százkilométeres úton, csak óriási kukorica- és napraforgóablák váltakoznak. Kómoly látnivaló egész úton csak a csernavodai óriás-híd. Tíz óra tájban aztán ezüstös fényben csillogó kupolák fénye tűnik fel kelet felől. Mint valami ragyogó bunkerek, úgy sorakoznak a láthatáron a constanzai petróleum-rakodó tartályai.

Az olasz hajóügynökségen megtudjuk, hogy hajónk csak este-felé indul. Addig *Constanza* a mienk. Élet csak a városka főterén van. Ott állunk mi is Ovidius szobra előtt. Nem lepődünk meg a klasszikus költő jelenlétén, hiszen ez a város Tomi, a divatos római költő száműzésének helye. Maga elé néz a költő. Szomorú-e vagy csak mereng? Nem tudjuk eldönteni. Ha élne, most is elkíváncozna

innen, mert ma is olyan furcsa környezetben van, mint a Krisztus utáni második évtizedben, mikor íjas, tegzes barbárok nyargalásztak körülötte. A szobor mögött török mecset, a téren inges, tüszős, bolgárok; törökök, románok. Nem messze horgonyzik a mi hajónk, a *Quirinale*. Megdobbanna az ércember szíve, ha olvasni tudná a szót. S épen az ő hazájába, Itáliába indul ez a hajó. Mi még az ő szülőföldjének hegyeit is látni fogjuk. Rá fogunk gondolni, ha megpillantjuk a Monte Amarót, a szabin föld nagy hegyét, melynek tövében pihen a kis hegyi város, az ő Sulmója.

Török csemegét veszünk a téren. Kóstolgatjuk a sörbetet, de jobban ízlik a szultánkenyér. Ebéd után pedig kilátogatunk Mamaia tengeri homokjára. Engem nem a fürdő érdekel, hanem a kitűnő tengerparti autótűt. Alig fizetünk néhány leut a nyolckilóméteres útért. Meg is teszem a fordulót néhányszor. Hadd érjen az erős tengeri szél, szokni kell hozzá: estére már hajó lesz a lakásunk.

Be is sötétedik, mire elindul velünk a *Quirinale*. Constanza lépcsősen emelkedő fehér házsorai halványan világítanak a sötét víz szélén. Mi meg szétnézünk a hajónkon. Nem nagy, mindössze 4000 tonnás, nem is igen lehet nagyobb, mert a Korinthusi-csatornán is át kell jutnia. De a kis hajón nagy urak vagyunk. Alig vagyunk húszan utasok, s mindegyikünknek külön kabinja van.

Másnap reggel *Várna* előtt ébredünk. Az üres kikötőben mindössze két rozsdás parti hajócska vesztegel. Amilyen csendes a kikötő, olyan a város is. Csendes, de tiszta. Látszik, hogy az idegenekre is gondolnak, akiknek nem sok szórakozást nyújt a város, de a tengerpart kitűnő fürdője, úgy látszik, így is megéri azoknak, akik nem akarnak nagyon költekezni. Mi legalább fejenkinti öt pengőnyi léva-készletünket alig tudjuk elkölteni, pedig több üzletben is megfordulunk.

A székesegyház szép lépcsős előcsarnokában állva jut eszembe, hogy nemcsak Bulgária fürdővárosában, hanem magyar történelmi helyen is vagyunk. Ott hátul a dombok mögött ötszáz évvel ezelőtt egy elővételezett mohácsi csata folyt le, amelynek egy ifjú király is áldozata lett úgy, mint Mohácsnál. Talán kint a csatatéren jobban megérezném a mult illetését, mint ahogyan a mohácsi határban a Törökdomb körül is szótlanná lesz az ember, de itt a cirillbetűs feliratok között nem megy. Itt nem érzem a történelmet. Ha *Várnának* hívják is ezt a helyet, ez egy másik *Várna*, s ezek a derék bolgárok nem azok, akik a mi *Várnánkra* emlékeztetnek.

Visszatérőben sokáig elgyönyörködünk egy kis templomon. A formát már ismerjük Bukarestből, de a megjelenése mégis új és elbűvölő. Vakolatlan, szinte puha, könnyű, hamvas rózsaszín téglá az anyaga, melynek élénk színét még jobban kiemeli a hófehér kötőréteg. Cserepei keletiesen ívben vannak meghajlítva, s hullámokat vetve futnak körül a kerek tetőfelületeken. És a kecses épület úgy áll a zöld pázsit közepén, mint egy megépített bájos meseillusztráció.

Hajónk fedélzetén még dolgoznak a daruk, mikor visszaérünk, s a hajó gyomra nagymennyiségű dohányt nyel el. A levegőben könnyű illat lengedez a beemelt kötegek nyomán. A dohányos gazda lent áll a mólón és ellenőrzi a berakást, egy utassal beszélget és

büszkén magyarázza, hogy ami az illatozó bálákban van, az a bolgár nemzeti arany.

Mi még várunk, de közben akad szórakozásunk is. Száz meg száz medúza lepi el a hajónk környékét. Kecsesen, könnyedén lebegnek, mint valami vízben mozgó ejtőernyős csapat. S milyen finom az ernyőjük, fátyolos, üveges, opalizáló. A víz zölde, kékes árnyalatát is átveszi, és hullámozik vele együtt. Ki gondolná, hogy a szép fátyolállat sem jobb a többinél: ragadozó. S míg mi nézzük manővereiket, nem bennünket szórakoztatnak, hanem élnek: halak és kis rákok vándorolnak az üvegtest belsejébe.

Reggel hatkor hajónk már a *Boszporuszban* járt. A táj semmi képen sem látszott idegenszerűnek: mintha hazai földön járnánk s a *Leányfalu* vagy a *József főherceg* fedélzetén a visegrádi szoroson haladnánk Budapest felé. Igaz, a Duna egy kissé kitágult, úgy három kilométerre. De a szelíd hegyek és a parti községek fehér háza, nyaralói mennyire magyar hangulatúak. Csak az ismert templomtornyok hiányoznak. A növényzet is sötétebb zöld és a terebélyes jegenyék meredten álló fekete ciprusokká vékonyodtak. Egy-egy régi várrom vagy bástya a Salamon-tornyára emlékeztet, de itt több van belőle. Majd a házak sűrűsödnek a parton s a szoros végén megjelenik az első minaret. Egy pillanatig még azt is a budai levéltár kémény-tornyának nézném, de egymásután bukkannak elő a társai, a tizedik, huszadik... Ez nem Budapest, hanem a mesés kelet kapuja és egykori fővárosa, *Isztambul*.

Hajónk Galata előtt vet horgonyt, jó messzire a parttól, s amíg kiszállásra kerül a sor, tájékozodom. A „budai“ résszel, Szkutarival gyorsan végzek, az már Ázsia, egy kissé messze is van, nem is sokat látok belőle. Péra és Galata sem ad sok munkát, hat-nyolcemeletes szállodák, üzletházak, bankok. Mint a mult idők emléke, emelkedik ki közülük a zömök kerek torony. A genovaiak építették hatszáz évvel ezelőtt. Fölséges lehet onnan a kilátás. Elöttem van az Arany-szarv-öböl. Idehaza regényolvasás közben másnak gondoltam. Bizánci hercegnők csónakjait láttam a kék vizen, a partján sétányok és kastélyok. Bezzeg rácáfol nevére ez az isztambuli Aranyszarv-öböl! Otromba vashíd vezet rajta keresztül, olajos a vize, szemét úszkál rajta, gőzhajók, lomha bárkák, csónakok járnak keresztül-kasul. De ott balra az ősi kupolás Bizánc és a minaretek városa, a török Isztambul nem fog engem cserben hagyni. A karcsú tornyok erdejéből és a kupolák egymásbafolyó tömegéből rögtön kiválasztom a Hagia Sopiát. Ezt látni egymaga megérte a kétezerkilométeres utat.

A parton vezetőt fogadunk, megbeszéljük a programot, villamosra szállunk, és megindulunk utunk első és egyben legtávolabbi állomása: a várfalak és a *Kahriye-mecset*, az egykori bizánci Koratemplom felé. Itt láthatók ez idő szerint a legszebb bizánci mozaikok, *mozaik-mecset* néven is ismerik. A villamoson a fülemet szoktatom a számomra érthetetlen, de mégsem idegenszerűen hangzó török beszédhez. Néha jobban is odafigyelek; úgy tetszik, mintha magyarul szólának, de a zajban nem értem, amit mondanak.

A város szélén szállunk le, kevésbé beépített területen. Először a mozaik-mecsethez megyünk. Láttam már Ravenna, Velence,

Róma, Monreale mozaikjait, de amit ez a jelentéktelennek látszó épület rejt magában, meglepett és újat mondott nekem a mozaikokról. Nem bizánci pompában és merevségben jelenik meg rajtuk Mária élete. Ezek a képek mernek primitívek és bájosak lenni, mintha Giotto készítette volna a kartonjaikat. Nem az arany, fehér, zöld és a fekete uralkodik a színezésben csupán. Találtam bibortónusú képet is, de tarka egy sem akadt közöttük, mint a S. Marco homlokzatára került barokk-kori mozaikok. Festményekké sem akarnak válni ezek a rakott képek, a növényzet sem terebélyesedik el rajtuk, csak jelezve van. A S. Marco mozaikjainak kétleveles olajfái ilyenek. Ezek a mozaikok nem olyan régiek, mint a ravennaiak, de itt talán valami új kezdődött, melynek nem volt, vagy a tragikus történeti forduló miatt nem lehetett folytatása. 1929-ben kezdték meg a mozaikok feltárását, s mikor ott jártam, még folyt a munka.

Kisétáltunk a várfalakhoz. Alig kell kétszáz métert haladni az omladozó tornyokig. Épen a Drinápolyi-kapun lépünk ki. Jó darabon láthatjuk a sűrűn következő tornyok sorát. Az Aranyszarvnál kezdődik ez a fal, és a Márványtengerig húzódik. Ott a vége: a Jedikula, a mi történelmünkben is sokat emlegetett Héttorony, Török Bálintnak és annyi más magyarnak szomorú lakóhelye. Ezt a falat nem a törökök építették, hanem a bizánci császárok, s állt már akkor is, amikor Botond és portyázó vitézei ide látogattak. Talán épen ezen a térségen, ahol most a görög temető van, folyt a viaskodás a magyar vezér és a görög óriás között. Sokan nézhették őket a falakról. A bronzkapu, melyet Botondnak be kellett ütnie, már régóta nincs a helyén, s az üres kapuboltozatban csak néhány távoli kupola kapja meg szép keretét.

Térképemet nézegetve feltűnik, hogy a városfal kapui mellett ilyen szavakat olvasok: *Top-kapu*, *Edirne-kapu*, *Belgrad-kapu* stb. Vezetőnknek mondok néhány nyelvünkbe került török jövevényszót. Rájuk ismer és örül neki. Azt mondja, hogy hallott már a török-magyar testvériségről. Délben a török vendéglőben már így mutat be az ismerős gazdának: *madzsar testvér*.

Megnézzük a *Bazárt* is. Keskeny utcák és boltíves árúcsarnokok. Sok keleti arc, mégsem érzem magamat Keleten. Gyári portékát árusítanak, s nem enged illuziókban ringatózni az európai külső sem: keleti ruhá, fez, fátyol, törökbetűs felírás sehol sem. Ez az európai jelleg bizonyára csak külsőség, s a Kelet továbbra is él a lelkekben és a kedélyben, de ezt nem tudom megfigyelni. Az egyik mecsetben az is feltűnik, hogy egy igazhívőt a Kába-kő fényképe előtt láttam arcraborolni.

Egy hatalmas mecset elé érkezünk. Hat minaretje már a hajóról is feltűnt nekem. Ez az *Ahmed szultán mecsetje*, vagy népiesen Kék-mecset. Nevét a falait borító fajánsz-díszről kapta. Olyan is, mint valami hatalmas kék bura. Lábunkon esetlen papucsokkal csetlünk-botlunk a kincset érő puha szőnyegeken. Járkálok a nagy térségben, s nem győzők betelni a kéknek, fehérnek és a zománcos csillogásnak különös játékával. Azt mondják, akkor volt igazán szép ez az óriás terem, amikor még kétszázhatvan ablaka színes üveggel volt borítva.

De engem a kék csillogásnál is jobban érdekel az a tér, amelyre

a mecset homlokzata néz: a *Hippodrom*, az egykori császári Bizánc életének középpontja. Elnyúló alakja még most is emlékeztet a versenypályára épűgy, mint egyik római testvére a Piazza Navona, a hajdani Circus Agonalis. De a Hippodrom nincs olyan szorosán házakkal körülépítve, mint a szép római tér, sőt még eredeti díszreiből is megmaradt három darab: két obeliszk és egy csavart bronzoszlop, annak az érckigyónak a maradványa, melyet a görögök a thébai győzelem emlékére Delphiben állítottak föl. Egyidőben a szultánok is ide hordták a zsákmányolt műkincseket. Mátyás király budai palotájának szobraiból is került ide kiállítási tárgy. Milyen furcsa találkozója volt akkor ez a tér nagy népek letűnt dicsőségének! Egyiptomi, görög, bizánci, magyar dicsőségről beszéltek a szobrok és obeliszkek, s e népek valamennyien a török igájában voltak!

A Hippodrom Bizánc legelőkelőbb negyedéhez tartozott: innen kezdve sorakoztak a császárok palotái egyik a másikhoz építve, le egészen a Márványtenger partjáig. Ez a lejtő Bizáncban az volt, ami Rómában a Palatinus, a császárok negyede.

De Bizáncnak a magja, az első dór telepések városa a mai Szeráj területén, a szultánok palotavárosának a helyén volt. Érthető, hogy ezt választották maguknak a Mohamedek, Ahmedek és Szulejmánok: a szépfekvésű Isztanbulnak is a legszebb helye ez a domb.

Már ott állunk a Szeráj bejáratánál. Árnyas kert fogad, melyben elszórva fekszenek az egykori császári rezidencia palotái. Nem-nagyok, inkább pavillonok, olyanok, mint egy luxussal épült szanatórium épületei. Most valamennyi múzeum: a török nemzeti múzeum osztályai.

A fegyvergyűjteményben járunk. Szórakozottan nézegetjük az ezernyi darabot. Csak kétszer figyelek fel. Először akkor, mikor a janicsárok egyenruháját látom meg és elszorul a szívem: vajjon nem magyar fiúk viselték-e ezeket a süvegeket és mentéket? De aztán boldog melegség önti el az arcomat, mikor vezetőm egy hatalmas keresztalakú kétkézpallosra mutat: Hunyadi kardja. Az övé volt-e, vagy sem, nem vizsgálom, itt úgy tudják. Az bizonyos, embernek kellett lennie annak, aki ezt a fegyvert forgatni tudta.

A Csinili Kjösk porcellángyűjteményét nézegetjük. Milliókat érő holmi a törekeny anyagból. Egy teáskészletnél meg kell állnunk Aranyerek hálózák be az edényeket és tucatnyi drágakövet foglalnak be a síma felületbe. Micsoda tobzódása a művészetnek és pazarló gazdagságnak egyszerre!

A kincstár még jobban kifáraszt. Már oda sem nézünk a vert-arany trónusoknak, még akkor sem, ha vezetőnk ezekben sorolja fel a csupán díszítésre felhasznált smaragdokat, gyémántokat és rubinokat.

Örülünk, mikor végeszakad a sok látnivalónak, és kijutunk egy terrasra. Amit innen látunk, az páratlanabb a szultánok minden kincsénél. Lent kéken-ezüstösen csillog a Boszporusz vize, szemben a túlsó parton Szkutari száz meg száz ciprusa, közöttük fehérén villannak elő a házak. Bal felől a modern Galata és Péra kiállításért ágaskodó magas épületei nyúlnak az égre és körülöttünk valami ünnepi, boldog, időtlen nyugalom, melyet mindez, amit látunk, megszépít, de tőle mégis minden távol van. Szultánoknak való

hely ez! Megpillantjuk hajónkat is. Ott fehérlik a teste a Boszporusz torkolatánál. De még nem iparkodunk oda, még hátra van az utolsó stáció: a *Hagia Sophia*.

Nem kell messze mennünk, itt van a Szeráj szomszédságában. Előtte állva megértem, hogy miért nem szokták a bizánci építézetet a remekének külsejét fényképezni úgy, mint a ravennai San Vitálét. A bazilikát úgy kell kihámozni a mohamedán toldalékok közül. Nemcsak a gyárkéményszerű négy minaret és a formátlan támasztó-pillérek kíváncsoznak el mellőle, hanem a hozzáépített mohamedán iskola és a négy sírkápolna is, melyek a szultánok temetkező helyei. Csak a tetőzet maradt meg a régiben, de az enyhe hajlású főkupolát körülvevő nyolc félkupola nem sejteti, hogy miféle nagyszerű térhatása van az épület belsejének.

Ámulat és csalódás fogadja a belépőt. Ámulat, mert a templom mégegyszer akkorának látszik belülről, mint kívülről. Aligha van még egy építészeti alkotás, melyben a tér oly szubjektív elemmé válik, mint itt. Ismerjük a méreteit: 75 méter a hossza, 70 a szélessége és 58 méter a magassága. Nem megdöbbentő méretek, mégis bennejárva a világ legnagyobb templomai jutnak az eszünkbe, a római Szent Péter, a londoni Szent Pál. Kicsiben a római Pantheonban lehet átélni ehhez hasonlót: hogy milyen főséges érzés a bezárt, a határolt tér nagyságát átérezni.

De csalódást is jelent a látogatónak a Hagia Sophia: hiszen ez egy kifosztott templom. A bizánci egyház kincsei mind eltűntek belőle. Csak falai és szép oszlopai maradtak meg; ami mozdítható volt, kihurcolták, ami mozaik volt, eltűntették. A nem emberi alakokat ábrázoló mozaikok egy részét már évtizedekkel ezelőtt kiszabadították a vakolat alól, de a Hagia Sophiába még mindig nem lehet mozaikok csodájára járni. Az előcsarnok mozaikjai előkerültek, az egyik félkupolában is látható egy szép Madonna-kép. De a főkupola vakolata alatt még ott szunnyad az a bizánci Krisztus-fő, melynek előderengő vonásai annyira megbűvölik Herczeg Álomországának vándorait.

A Hagia Sophia ma már nem mecset. A szőnyegetek kihordták s ma már az eredeti mozaikpadlón járunk. Eltűntek a földigérő csillárok is, és az egyik oldalfülke oszlopai mögé kerültek azok a képekről jól ismert hatalmas korongok is, melyek a főkupola pilléreire voltak erősítve, és az első négy kalifára emlékeztették az igazhívőket.

A Császárok-kapujában még egyszer megállok és végig pillantok a templomon. Búcsúzom tőle. Fölöttem egy mozaik van: a trónoló Krisztust, a Krisztus-királyt ábrázolja. Itt volt ez a lobogó szemű Krisztus akkor is, mikor Konstantinápoly elestekor az ázsiai hordák az idemenekült hívekre törték a kapukat és megkezdődött a megszárlás. Az volt a templom második felszentelése. Az első 1400 évvel ezelőtt történt Justinianus császár idejében szenteltvízzel és olajjal, a második ez a vérengzés volt, amikor sokezer mártír vére folyt el a padló mozaikján és a karzatokról le végig a márványfalakon. A vérkeresztesség megtörtént, de a bizánci Krisztus itt a kapu fölött hiába várta vissza híveit. De visszavárja. Érezzük, hogy a gyönyörű kupola igazi ékessége nem a félhold, hanem a Kereszt.

Vezetőnktől már a templom kapujában elbúcsúztunk, s most magunk ballagunk le a hajónk felé. Útközben a házakat vizsgálgatjuk. Még itt az óvárosban is kevés olyan faerkélyes épületet látunk, aminőhöz Edvy-Illés Aladár rodostói akvarelljei szoktattak hozzá bennünket. Sok a kisvendéglő, a falatozó is. De kedvünk nincs bemenni egyikbe sem. A készlet a kirakatokban van felhalmozva. Vasnyársakra hússzeletek vannak feltűzdelve, karikára vágott hagymával vegyesen. Tíz-húsz ilyen elkészített nyársat látunk egy-egy kirakatban. A vendég kiválaszt egyet és megsütteti. Olyasféle lehet, mint a mi zsványpecsenyénk. De a kirakatokban nyüzsgő számos légy nem teszi kívánatosá a török korcsmáros pecsenyéjét.

Estére hajlik az idő, mikor hajónk megindul velünk tovább Nyugat felé. Elvonulunk a város alatt, s még egyszer láthatunk mindent. Szemünk a most már ismerős helyeket keresi: a Szerájt, a Hagia Sophiát, az Ahmed szultán-mecset hat minaretjét, a Hipodrom obeliszkjét. Most jól láthatjuk a Jedikulát is. Próbáljuk összeszámolni a hét tornyot. Valami sárga folt ott a távoli parton a bástyák tövében eszünkbe juttatja a sárgázászlós hajót, amelyen menekülnie kellett volna az öreg Török Bálintnak. Megelevenednek az *Egri csillagok* lapjai és Arany szép balladája, a *Török Bálint*. Mögöttünk van a Prinkipo-sziget. Az meg Herczeg Bizáncára emlékeztet. Háza ide villantják fehérségüket az alkonyi napsütésben, közöttük fekete ciprusligetek.

Kupolák, minaretek, ciprusok összeolvadnak már a távolban. S elgondolkozom. Ez tehát az a város, mely annyit foglalkoztatta fantáziámat diákkoromban? Róla olvastam Mikes leveleiben, ezt támasztotta föl Kisfaludy drámája, az *Iréne*. Hát még a többiek! Jókaí regényei, az *Egri csillagok*, a *Bizánc*, az *Ember tragédiája* csak a fontosabbak, melyek izgatták képzeletemet. És ez az a város, mely annyiszor látott magyart a falai között. Egyszer hódítóként jöttek, jöttek aztán mint követek, de még többször, milliószor többször, mint rabok. Százötven esztendeig.

És mégis mennyivel inkább ezt a várost ültették szivünkbe a magyar írók, mint azt a másikat, Rómát, ahol ugyancsak sokszor jártak magyarok, de sohasem rabként. Ottan mindig *otthon* érezhették magukat, és hoztak onnan haza lelkieket, szellemieket, még anyagiakat is (többet, mint egész Európából), s épen azért, hogy *ettől* a másiktól megszabadulhassunk. Mégis ez a magyar fájdalom városa gyakrabban kerül elő könyveinkben. Talán azért, mert a fájdalom, a nyomorúság és a szenvedés emléke tovább él, mint a jó-ságé és a szerető gondoskodásé.

Ránkesteledett. A párás partok elmerülnek a homályban és megjelennek a csillagok. Most már a Márvány-tengeren járunk: szemünk az irányt keresi, amerre *Rodostót* sejtjük. Egy „halvány“ csillag ismét Zágont juttatja eszünkbe, s a szembe jövő hajót a fejelelem gályájának nézzük . . . Lassan halad a hajónk, s mi a víz halk csobogása közben lélekben még mindig Bizánc utcáit járjuk. Inkább az arany Bizáncéit, mint a török Isztanbuléit.

MEGYER JÓZSEF